

ВСТУП

Внаслідок формування та розвитку низки нових лінгвістичних галузей, як-от лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, етнолінгвістика, теорія міжкультурної комунікації та ін., в останні десятиліття мовознавство значно розширило свої межі. Це зумовлено в першу чергу прагненням науковців до різнобічного опису співвідношень мови та мислення, мови та культури, а також концептуального простору у свідомості людини. Зокрема, неабияка увага приділяється дослідженню вербалізації значущих для лінгвокультури концептів саме ідіоматичними засобами мови.

В рамках нашого дослідження розглядаються німецькі фразеологічні одиниці, що вербалізують концепт «почуття провини», їх семантика, структура та текстове функціонування. Теоретичну основу дослідження склали праці вчених в області лінгвістики, серед яких можна виділити Д. С. Лихачова, З. Д. Попову, Й. А. Стерніна, Дж. Лакоффа, М. Джонсона, Ч. Філмора, В. І. Карасика, В. Фляйшера, Г. Бургера, К. Пальм, І. І. Чернишову, В. В. Виноградова, Я. А. Барана, О. Я. Остаповича, Л. Г. Скрипник та інших.

Актуальність дослідження. Вибір теми роботи зумовлений тим, що концепт «почуття провини» є неоднозначним, має яскраву етнокультурну специфіку, притаманну лише німецькому народові. Поряд із загальним розумінням цього феномену, цей концепт наповнений специфічними переживаннями, уявленнями та асоціаціями представників цього етносу. Вважаємо за доцільне дослідити сучасну репрезентацію та мовно-когнітивне представлення зазначеного концепту саме на фразеологічному мовному матеріалі, який найкраще передає світогляд народу – носія мови.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці, що вербалізують концепт «почуття провини» у німецькій мові.

Предметом дослідження виступають структура, семантика та текстове функціонування, частота вживання німецьких фразеологічних одиниць, що вербалізують концепт «почуття провини».

Метою є встановлення лексичних, семантичних та функціональних особливостей фразеологізмів на позначення концепту «почуття провини».

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- здійснити структурно-семантичний та функціональний аналіз фразеологізмів, що репрезентують концепт «почуття провини»;
- здійснити аналіз лексикографічної фіксації цих фразеологізмів та класифікувати їх за структурно-семантичним та морфологічним критеріями;
- на основі електронних корпусів німецької мови проаналізувати контекстуальне вживання цих фразеологічних одиниць;
- провести кількісний аналіз вживання досліджуваних фразеологізмів.

Методи дослідження: фразеологічної ідентифікації та фразеологічного опису, семантичний, компонентного аналізу, концептуального аналізу, корпусного аналізу, кількісного аналізу.

Наукова новизна роботи полягає у виокремленні та системному дослідженні одиниць німецької ідіоматики, що вербалізують концепт «почуття провини». В роботі аналіз лексикографічних джерел синтезовано із корпусним масивним текстовим аналізом.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що вони поглиблюють уявлення про функціонування фразеологічних одиниць на позначення концепту «почуття провини» та можуть бути використані в освітньому процесі, зокрема в теоретичних та практичних курсах лінгвокультурології, а також при написанні наукових робіт.

Апробація роботи. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри німецької філології Прикарпатського університету ім. В. Стефаника та на VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації» (ELLIC 2022). Основні положення та висновки висвітлено у збірнику матеріалів загаданої конференції.

Структура роботи: вступ, три розділи, висновки, загальний висновок та список використаних джерел.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, зазначаємо, що концепт «почуття провини» існує у свідомості більшості лінгвокультур і входить до концептосфери «провина». Поряд із загальним його розумінням, цей концепт доповнюється специфічними культурно маркованими переживаннями, конотаціями та асоціаціями. У нашій роботі ми дослідили вербалізацію цієї концептосфери засобами німецького фразеологічного фонду.

У першому, теоретичному розділі роботи ми опрацювали основні питання концептології та фразеології, визначивши суть понять «концепт», «концептосфера» та «фразеологічна одиниця». В ході дослідження проаналізували погляди дослідників на ті чи інші питання цих сфер лінгвістики та приєдналися до деяких з них.

Беручи до уваги дослідження науковців, виявили, що існує багато поглядів на розуміння поняття «концепт», зокрема існують когнітивний та культурологічний підходи до його тлумачення. Представники першого розглядають концепт як «квант структурованого знання» (З. Д. Попова, Й. А. Стернін), «одиницю ментального лексикону» (О. С. Кубрякова). Прихильники культурологічного підходу переконані, що концепт є «згустком культури у свідомості людини» (Ю. С. Степанов), «первинним культурним утворенням» (В. І. Карасик). Ми ж схилиємося до другого тлумачення концепту, адже вважаємо його культурно-детермінованим явищем. На основі опрацьованих джерел сформулювали наступне твердження: «Концепт – складне ментальне утворення, сукупність знань про певний об'єкт, яке окрім універсальної й загальновідомої, містить інформацію, пов'язану з національним світоглядом й особистим досвідом людини». Слідом за науковцем Д. С. Лихачовим, під «концептосферою» розуміємо сукупність концептів певної нації, якій теж характерна етнічна специфіка. У розділі обґрунтовано, що концепт потрібно диференціювати від поняття та лексико-семантичного поля (ЛСП), адже між ними є низка відмінних рис. Так, концепт є багатоаспектним,

складноструктурованим утворенням, ширшим та об'ємнішим за поняття й ЛСП, що зумовлює обов'язковість іншого підходу до його вивчення.

Необхідно зазначити, що мовна картина світу представників тої чи іншої лінгвокультури яскраво репрезентується у фразеологічному фонді її національної мови. Саме тому, опрацювання фразеології стало невід'ємною частиною нашого дослідження. Апелюючи до праць науковця Я. А. Барана, під фразеологічною одиницею розуміємо «віртуальний знак мови на зразок словосполучення і речення, з повним або частковим переосмисленням компонентів, призначення якого – виконання номінативно-експресивної функції». Як слушно зауважує дослідник, вона є особливим типом мовного знака, що підтверджується наявністю спільних онтологічних рис між знаком та фразеологізмом.

Ми виділили та проаналізували основні диференційні ознаки фразеологізму, а саме: ідіоматичність, відтворюваність та стійкість. Слід зокрема вказати на те, що поряд з вищезгаданими ознаками дослідники виділяють полілексичність (Г. Бургер, А. Бугофер, А. Сіалм), метафоричність, експресивно-номінативну функцію ФО (В. Д. Ужченко, І. І. Чернишова) та еквівалентність слову (Н. Ф. Алефіренко, Ш. Баллі). Поряд з цим, ми розглянули семантичні (В. В. Виноградов, М. М. Шанський), структурно-семантичну (І. І. Чернишова), функціональну (Г. Бургер) та морфолого-синтаксичну (В. Фляйшер) класифікації.

Опрацювавши «Німецько-український фразеологічний словник» В. І. Гаврися та О. П. Пророченко та «Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik» ми виділили 210 фразеологічних одиниць, що вербалізують концептосферу «провина», і звідси, концепт «почуття провини». Вони представлені чималою кількістю фразеологізмів, які ми розподілили за семантикою, а також за критеріями морфологічної (за В. Фляйшером) та структурно-семантичної (за І. І. Чернишовою) класифікацій.

За нашими спостереженнями, в німецькій мові ядерними лексемами, що вербалізують концептосферу «провина» є: „*Schuld*“, „*Gewissen*“, „*Skrupel*“, „*Sühne*“, „*Reue*“, „*Buße*“, „*Anklage*“. В ході аналізу досліджуваних фразеологізмів, ми з'ясували, що вони здебільшого ілюструють причетність та ставлення людини до провини, докори собі чи комусь за неї, звинувачування когось у ній, усвідомлення людиною відповідальності за скоєне та відбування покарання за це. Ми припустили, що досліджуваний концепт має кластерну будову, адже усі його ознаки та аспекти є тісно пов'язаними, вони об'єднуються в комбінації, певні скупчення, будучи при цьому однаково суттєвими. На основі цього, ми запропонували розподілити усі фразеологізми до шести пов'язаних між собою кластерів: «Наявність провини», «Звинувачування» «Почуття провини», «Покаяння», «Спокута», «Невинуватість». Було встановлено, що найчисельнішим з перерахованих є кластер «Звинувачування» (71 ФО), майже однакова кількість ФО увійшла до кластерів «Наявність провини» (44 одиниці), та «Спокута» (41 ФО), дещо менша кількість – до «Почуття провини» (20 ФО), «Невинуватості» (17 одиниць) та «Покаяння» (17 ФО).

Класифікувавши вибрані ФО за морфологічною ознакою, ми виявили, що лєвова їх частка є дієслівними (73,8%), предикативні складають меншу групу (15,2%), а вигуківі, субстантивні та адвербіальні в сумі – 11%. Крім того, згідно зі структурно-семантичною класифікацією, 42,4 % з вибраних ФО є фразеологічними сполученнями, 34,4% – фразеологічними єдностями та 23,3% – фразеологічними виразами. Крім того, у розділі зробили припущення щодо причин такого співвідношення між одиницями.

Будь-яка фразеологічна одиниця виявляє свій зміст повною мірою лише в живому мовленні і часто вступає у складні смислові відносини з контекстом. Так, проаналізувавши лексикографічні джерела, на базі Мангаймського корпусу німецької мови (COSMAS corpora) ми дослідили текстове функціонування, семантику вибраних ФО та частоту вживання кожної з них. В результаті

дослідження ми з'ясували, що ці ФО здебільшого зустрічаються у статтях німецькомовних періодичних видань на теми політичних, а також фінансових, економічних та суспільних проблем. Поряд з цим, сформувавши перелік та вирахували відсоткове співвідношення між узуальними, оказіональними та архаїзованими одиницями, окремо виділивши ті, які не мали контекстних збігів. У розділі навели власні припущення, чим зумовлене таке співвідношення.